

کوششی برای تفسیر مختصر قرآن

نگاهی به کتاب تفسیر معین، نوشته محمد هویدی

بهروز رضایی

قدری دور از ذهن به نظر آید. تفسیر معین از زمره تفاسیر موجز و بسیار مختصر است. محمد هویدی، مؤلف کتاب، چنان که در مقدمه کتاب تأکید می‌کند این تفسیر را برای خواننده عادی نگاشته است، نه برای پژوهشگران. از نظر او تفسیرهای مفصل گاه سبب می‌شوند خوانندگان عادی عطای تفسیر را به لقای آن ببخشند و اساساً به خواندن قرآن‌هایی رو بیاورند که فاقد تفسیرند. از همین روست که وی، در بیان نکات تفسیری درباره آیات، به حاشیه صفحات قرآن بسنده کرده است. حاشیه‌ای که تقریباً یک سوم از صفحه این تفسیر را به خود اختصاص می‌دهد و البته در اغلب موارد حتی همین مقدار هم به صورت کامل پر نمی‌شود. روش مؤلف چنین است که برای توضیح مطلب، ابتدا شماره آیه، سپس عبارت قرآنی و بالاخره نکته تفسیری خود را بیان می‌کند. شماره آیات درون کروش قرار گرفته و عبارات قرآنی، با قلم ضخیم‌تر، از متن متمایز شده‌اند. تفسیر معین ویژگی مهم دیگری هم دارد که آن را از کتاب‌های مشابه خود متمایز می‌کند. نویسنده با همان رویکرد اختصارگرای خود، از هر صفحه از صفحات قرآن کریم، موضوعی را برمی‌گزیند و بدون توضیح اضافی، احادیثی را پیرامون موضوع مذکور، با قید مأخذ ذکر می‌کند. این موضوعات که شمار آن‌ها در نهایت به بیش از ۵۰۰ فقره می‌رسد، گاه مانند صلاة، حج، رزق، جهاد و علم همان کلمات قرآنی هستند و گاه مانند حقد یا کینه، تاریخ، فرصت، تجربه و غیرت از مفهوم آیات برگرفته شده‌اند.

«تفسیر معین: راهنمای مفاهیم قرآن کریم» یکی از پنج نامزد دریافت جایزه از گروه تفسیر و ترجمه دوازدهمین جشنواره کتاب‌های آموزشی و تربیتی رشد است. این کتاب زیر نظر حجت‌الاسلام دکتر محی‌الدین محمدیان، توسط آقایان احمد برادری (جزءها ۴-۱۰)، حمیدرضا حیدری (جزءهای ۱۶-۲۰ و ۲۶-۳۰)، فضل‌الله خالقیان (جزءهای ۱۵-۱۱ و ۲۱-۲۵) و مختار محمدیان (جزءهای ۱-۳) ترجمه و در سال ۱۳۹۱ توسط انتشارات مدرسه منتشر و تا به امروز چهار بار چاپ شده است. در این نوشته، به این کتاب پرداخته‌ایم.

ویژگی‌های تفسیر معین

تفسیر معین، یک کتاب تفسیر، به معنایی که اغلب ما در ذهن داریم نیست. در سایه آفرینش تفاسیر با شکوهی چون تفسیر گران‌سنگ المیزان، در ۲۰ جلد، از علامه سید محمدحسین طباطبایی، تفسیر راهنما در ۲۱ جلد از آیت‌الله اکبر هاشمی رفسنجانی، تفسیر نمونه در ۲۷ جلد از آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نور در ۱۰ جلد از حجت‌الاسلام والمسلمین محسن قرائتی و از همه جدیدتر، تفسیر ارزشمند تسنیم از آیت‌الله عبدالجواد آملی که تا کنون ۳۴ جلد آن منتشر شده است و بر اساس شنیده‌ها قرار است به ۸۰ جلد بالغ شود (و عنوان مفصل‌ترین تفسیر قرآن کریم در طول تاریخ اسلام را به خود اختصاص دهد)، سخن گفتن از تفسیر یک جلدی، طبیعی است

احادیث منقول نیز که به‌طور متوسط در هر موضوع، بالغ بر ۱۰ مورد می‌شوند، می‌توان گفت تقریباً از ترتیبی تاریخی برخوردارند؛ یعنی هر موضوع با حدیثی از پیامبر اکرم (ص) آغاز و سپس سخنان پیشوایان معصوم شیعه، علیهم‌السلام، به ترتیب تولدشان آورده می‌شود.

با این وصف می‌توان گفت این کتاب به لحاظ سبک تفسیری، در شمار تفسیرهای میتنی بر روایت و حدیث قرار می‌گیرد.

دلیل انتخاب کتاب برای ترجمه

ترجمه تفسیر معین، در اوایل دهه ۸۰ با این هدف آغاز شد که مورد مطالعه معلمان و دانش‌پژوهان جوان قرار گیرد: «هرچند استاد هویدی این تفسیر را بیشتر برای وعاظ، خطبا و مخاطبان عام - که در مجالس وعظ حضور پیدا می‌کنند - تألیف کرده است، اما با نگاهی اجمالی می‌توان دریافت که این تفسیر می‌تواند راهنمای معلمان و دانش‌پژوهان جوان نیز قرار گیرد.» (مقدمه ناظر علمی، ص ۱)

مترجمان بر این باورند که شیوه به‌کار گرفته شده در کتاب، از آنجا که فاقد ترجمه و شرح کامل آیات است، مخاطب را وادار به فعالیت می‌کند و در نتیجه موجب ماندگاری و پایداری مطالب آموخته شده در ذهن او می‌شود؛ همان چیزی که می‌توان آن را «روش یادگیری فعال» خواند. با توجه به مؤثر بودن این روش،

ترجمه آن به فارسی پیشنهاد شده است (همان‌جا).

مشخصات ترجمه فارسی

در تفسیر معین، از آنجا که کتاب برای مخاطب عرب‌زبان تدوین شده است، مؤلف بنا را بر وضعیت جامعه عربی گذاشته است. از این‌رو به واژه‌های رایج در زبان عربی امروز، که اغلب عرب‌زبان‌ها با آن آشنا هستند، اشاره‌ای نکرده و درباره آن‌ها توضیحی نداده است. بنابراین دور از ذهن نیست که برای یک فارسی‌زبان که معنای واژه‌های عربی را نمی‌داند، درک معنای آیات قدری دشوار باشد. البته مؤلف نیز ترجیح داده است، تا حد امکان، توجه خود را مصروف آیات و عباراتی کند که ساختشان با زبان رایج و عادی تفاوت‌هایی دارد؛ یا واژه‌هایی را شرح دهد که امروزه کمتر

به‌کار می‌روند و یا واجد چند معنا هستند و احیاناً معنای آن‌ها در زمان نزول قرآن قدری متفاوت از امروز بوده است. از همه مهم‌تر، این توجه شامل آیاتی شده است که از نظر مؤلف نکته‌ای برای تفسیر و جایی برای چند و چون درباره آن‌ها وجود دارد.

شاید اگر یک مؤلف ایرانی به تدوین این کتاب همت می‌گماشت و معنای کلمات را بر اساس نیاز خواننده ایرانی توضیح می‌داد، خواسته مترجمان اثر به‌نحو کامل‌تری حاصل می‌شد. بی‌گمان از همین‌روست که مترجمان محترم گاه واژه‌ها یا عباراتی را که در اصل کتاب وجود نداشته، به تشخیص خود و به فراخور نیاز خواننده فارسی‌زبان، به ترجمه کتاب افزوده‌اند.

با این توضیحات، روشن می‌شود که

خواننده فارسی‌زبان برای استفاده از کتاب، دست‌کم، نیازمند حداقلی از آشنایی با زبان عربی است یا آنکه باید در کنار آن، یکی از ترجمه‌های فارسی قرآن را نیز در دسترس داشته باشد.

گفتنی است که در ترجمه احادیث نیز، مترجمان به ترجمه فارسی بسنده و از آوردن متن آن خودداری کرده‌اند. شاید اگر نگرانی ناشر از حجیم شدن کتاب نبود می‌شد اصل احادیث را نیز در کتاب نقل کرد، که در این صورت به ارزش کتاب افزوده می‌شد.

نسخه عربی تفسیر معین، بارها، از سوی ناشران گوناگون در کشور ما منتشر شده و مورد استقبال شایان و استفاده طلاب و آشنایان به زبان عربی قرار گرفته است؛ اما انتشار چندین و چند باره ترجمه آن را نیز می‌توان نشانه خوبی از استقبال خواننده فارسی‌زبان دانست، گرچه تعداد چهار چاپ، گواه محکمی برای این ادعا به‌شمار نمی‌آید؛ به هر حال، همین حد از استقبال را نیز می‌توان دلیلی شمرده برای آنکه کتاب برای برخی از خوانندگان فارسی‌زبان خالی از فایده نبوده است.

مترجمان بر این باورند که شیوه به‌کار گرفته شده در کتاب، از آنجا که فاقد ترجمه و شرح کامل آیات است، مخاطب را وادار به فعالیت می‌کند و در نتیجه موجب ماندگاری و پایداری مطالب آموخته شده در ذهن او می‌شود؛ همان چیزی که می‌توان آن را «روش یادگیری فعال» خواند

← صفحه‌ای از کتاب تفسیر معین